

17. Asır İstanbul’unda Bir Tekke Mahfil: Arzî Mehmet Dede’nin Şeyhliği Döneminde Galata Mevlevîhanesi*

A Lodge Mahfil in Istanbul in the 17th Century: Galata Mawlawi Lodge in the Period of Arzi Mehmet Dede's Sheikhhood

Bilge İlhan Toker**

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

** Artvin Çoruh Üniversitesi
bilgeilhan@artvin.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4328-6059

Başvuru / Submitted :
28 Mart 2023

Kabul / Accepted :
9 Temmuz 2023

DOI: 10.21021/osmed.1272189

Atıf/Citation:

Toker, B. İ. “17. Asır İstanbul’unda Bir Tekke Mahfil: Arzî Mehmet Dede’nin Şeyhliği Döneminde Galata Mevlevîhanesi”. Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 18 (2023): 63-80.

Benzerlik / Similarity : %35

Not: Benzerlik oranındaki yükseklik, makale tezden üretildiği içindir. Yazardan bu şekilde beyanını esas alınmıştır.

Öz

Mevlevîhaneler, edebiyat, musiki, hat gibi sanatların öğretildiği, bu dallara ait eserlerin üretildiği yerler olmaları yönüyle, Türk kültürünün şekillenmesinde rol alan mekânlardır. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren gittikçe kentleşen Mevlevîlik, genellikle yüksek kültür çevrelerinde gelişmiş; bu durum tarikatın yönetici sınıfıya yoğun bir temas sağlamasına imkân tanımıştır. Mevlevîhanelerin, hem tarikatın Mevlânâ’dan itibaren sanatla iç içe olan mekânlar olması hem de yönetici sınıf tarafından desteklenmeleri bu mekânların, birer mahfil ve zamanla edebî muhitler oluşturarak şairlerin yetişmesinde rol almasını sağlamıştır. Çalışmada, Osmanlı başkentinin ilk Mevlevî âsitânesi olan Galata Mevlevîhanesi’nde, Arzî Mehmet Dede (ö.1074/1664)’nin şeyhliği dönemindeki edebî hayat incelenmiştir. Arzî Dede’nin şeyh olmadan önce, dergâh içerisinde edebiyat eğitimi alması; bu eğitimin, onun postnişin olmasındaki etkisi ve şeyhi Âdem Dede (ö.1063/1652) gibi dervişlerin edebî eğitimine katkısı, çalışmada özellikle bu döneme odaklanılmasını sağlamıştır. Çalışmada, Arzî Dede’nin Galata Mevlevîhanesi şeyhliği dönemi örneğinde; tarikat, edebiyat ve siyaset arasındaki ilişkinin, dergâh çevresindeki edebî mahfile nasıl etki ettiğinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. 17. asır İstanbul’unda, edebiyat mahfil olan Galata Mevlevîhanesi’nde; Arzî Dede’nin, şeyhi Âdem Dede tarafından edebî yönden de yetiştirilmesinin, onun şeyh olma sürecine katkısı ortaya koyulmuştur. Ayrıca, Arzî Dede’nin himâyesinde dergâhta yetişen, dergâha devam eden şairlerin kimler olduğu, şiirlerin şeyhe sunumu ve dergâhın edebî hayatının şekillenmesindeki dinamikler çalışmada ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlevîlik, edebî muhit, mahfil, Arzî Mehmet Dede.

Abstract

Mawlawi lodges are places where arts such as literature, music, and calligraphy are taught, and works related to these fields are produced, which have played a role in shaping Turkish culture. From the 16th century onwards, the Mawlawi order (Sufi order), which gradually urbanized, developed mostly in high-culture circles, and as a result, it was able to have more contact with the ruling class than other orders. The Mawlawi lodges, as places where both orders have been intertwined with the arts since the time of Mawlana and supported by the ruling class, have played a role in the emergence of literary circles and the cultivation of poets over time. In this study, the literary life during the tenure of Arzi Mehmet Dede (d.1074/1664) as the sheikh at the Galata Mawlawi Lodge, the first Mawlawi Lodge in the Ottoman capital, has been examined. Before becoming a sheikh, Arzi Dede received literary education within the same lodge. The impact of this education on Arzi Dede's later appointment as the sheikh and his contribution to the literary education of other dervishes such as his own sheikh Âdem Dede (d.1063/1652) has provided a foundation for focusing on this period in the study. This study aims to demonstrate how the relationship between the Sufi order, literature, and politics affected the emergence of literary circles within the lodge environment, using Arzi Dede's tenure as the sheikh of Galata as an example. In the Galata Mawlawi Lodge, which was a literary circle in 17th century Istanbul, it has been demonstrated how Arzi Dede's literary training by his sheikh Âdem Dede within the lodge affected his appointment as a sheikh. In addition, the study discusses the poets who were raised under Arzi Dede's patronage, the presentation of poems to the sheikh, the influence of political elites on the literary life of the lodge, and those who were trained within the lodge during that period.

Keywords: Mawlawi order, literary circle, mahfil, Arzî Mehmet Dede.

* Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamlanan doktora tezinden üretilmiştir

Giriş

16-19. asırlarda şekillenen edebî muhitler ve mahfiller üzerine yapılan çalışmalarda, genellikle siyasal elitler çevresinde şekillenen edebî yapılanmalar ele alınmıştır.¹ Bu çalışmada ise siyasal elitlerin patronaj ilişkilerinin yansıdığı; ancak büyük oranda, Mevlevîliğin kurucu şahsiyetiyle başlayan edebî üretim sürecinin, tarikat içerisinde zamanla nasıl bir edebî yapılanmaya zemin hazırladığı Galata Mevlevîhanesi odağında ele alınmıştır. İstanbul’da, siyasal elitlerin desteğini alan ancak aynı zamanda kendi içerisinde de şair yetiştirme, şiirleri eleştirme, başarılı şairlerin şeyh tarafından taltif edilmesi gibi durumlarla, devrinde bir edebiyat mahfili olma hüviyeti kazanan Galata Mevlevîhanesi örneği üzerinden siyasal elitlerin çevrelerinin yanı sıra, tekkelerde de şeyhler önderliğinde bir edebî mahfilin şekillenebileceği ortaya koyulmuştur.

İslam coğrafyasında tekkeler, yalnızca tarikatların kendi ayinlerini, ibadetlerini gerçekleştirmek üzere tarikat müntesiplerinin bir araya geldikleri mekânlar değillerdir. Mutfak, derviş odaları, harem, selamlık, türbe ve tevhidhâne gibi farklı birimlere sahip olan bu mekânlar; aynı zamanda birer eğitim kurumu olarak da hizmet vermiştir.² Tekkelerin sahip oldukları eğitim kurumu olma işlevi; bu mekânların, bağlı oldukları tarikatın edebiyata verdiği önem ve özellikle tarikat kurucusunun şiir üretiminde bulunmuş bir isim olmasına bağlı olarak birer edebî mahfil, zaman zaman da bulunduğu bölgede, o tarikatı temsil eden bir edebî muhit oluşturmasını beraberinde getirmiştir. Tarikatın kendi yazın geleneğinin şekillendiği ve devam ettirildiği, şairlerin yetiştiği bir çevre olan tekke edebî muhiti şu şekilde tanımlanmıştır:

“Belli bir dönem aralığında ve coğrafyada edebî eser ortaya koymayı tercih eden bir mutasavvıfın çevresinde oluşan, tarikat müntesiplerinin; hem tarikatın, kendi iç dinamiklerine hizmet etmek ve faaliyet alanını genişletmek hem de toplum içerisindeki meşruiyetini arttırmak amacıyla edebî faaliyetlerde buldukları, edebiyat sahasında kendilerini geliştirdikleri, zaman zaman siyasal elitlerin destekleri ile de daha fazla kişiye hitap edebildikleri geniş çevreler”dir.³

Mevlevî âsitâneleri, yukarıda bahsedildiği gibi içerisinde dervişlerin kullanımına yönelik yapılar içeren ve çevrelerinde genellikle edebî yapılanmalar oluşturabilen mekânlardır.⁴ Bu mekânlara devam eden, 1001 günlük Mevlevî çilesine giren dervişler, yeteneklerine göre çeşitli sanat dallarında eğitim almışlardır. Özellikle, Mevlânâ’nın edebî üretimde bulunması ve ondan sonra gelen Çelebilerin şiiri; tarikatın yayılımı ve devamlılığı için bir araç olarak kullanmış olmaları,⁵ bir Mevlevî tekkesinin bulunduğu bölgede tarikatın edebî muhitini temsil edebilmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca tarikat, o bölgede birden fazla tekkeye sahipse, Mevlevîhanelerin her biri; tarikatın kentteki edebî muhitini temsil eden birer edebî mahfil hâline gelmiştir.

İstanbul Mevlevîhaneleri ise Osmanlı başkentinde musiki, şiir, hat gibi sanatların öğretildiği, yalnızca tekke çevresinde yetişen ve tarikat mensubu olan isimlerin değil; farklı muhitlerde yetişen isimlerin de devam ettikleri mekânlardır. 1491-1925 yıllarında, İstanbul’un kültürel hayatının şekillenmesinde aktif rol oynayan bu mekânlar, farklı sanat dallarında faaliyet gösteren isimlerin yetiştiği birer konservatuar olarak öne çıkmış yerler olmakla birlikte; Divan Edebiyatı alanında

¹ Bu konuda yapılan başlıca çalışmalar şunlardır; Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler* (İstanbul: MEB. Yay, 1996). Halil İnalçık, *Şair ve Patron*, (Ankara: DoğuBatı Yay., 2010). Tuba Durmuş, *Şair ve Sultan*, (İstanbul: Muhit Kitap, 2021).

² Baha Tanman, “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler* içinde, ed. Ahmet Yaşar Ocak, (Ankara: TTK Yay., 2014), 363.

³ Bilge İlhan Toker, “Edebî Bir Muhit Olarak Tekkeler (15-19. Asır İstanbul Mevlevîhaneleri Örneği)” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2022), 83.

⁴ İlhan Genç, “Mevlevî Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (1993), 7, 130.

⁵ İlhan Toker, *a.g.t.*, 110-112.

şairler yazan isimlerin yetiştiği önemli mahfiller de olmuşlardır.⁶ Galata (k.897/1491), Yenikapı (k.1006/1598), Kasımpaşa (k.1032/1622-1623), Beşiktaş/Bahâriye (k.1030/1621-22) ve Üsküdar (k.1205/1790) Mevlevîhaneleri, İstanbul'da şekillenen Mevlevî edebî muhitini oluşturan mahfillerdir.

İstanbul kültür hayatında farklı dönemlerde edebî mahfil olarak öne çıkan bu mekânlar arasında Galata Mevlevîhanesi; kentte kurulan ilk âsitâne oluşu ve İsmail Ankaravî (ö.1041/1631)'nin meşihati ile birlikte kentteki Mevlevî edebî muhitinin temellerinin sağlamaştırıldığı ilk mekân olması yönüyle özellikle 17. asırda İstanbul'daki diğer Mevlevîhanelerden daha fazla öne çıkmıştır. Galata Mevlevîhanesi'nin, bilhassa Ankaravî'nin şeyhliğinden Nâyî Osman Dede (ö.1142/1729)'nin şeyhliğine kadar olan süreçte, kentteki Mevlevî muhiti içerisinde öne çıkmasında; Ankaravî'nin karizmatik liderliğinde şekillenen ve yaklaşık yüz yıl süren bir edebî mahfilin varlığı etkili olmuştur.

Kaynaklarda Kulekapısı Mevlevîhanesi olarak geçen ve Şeyh Gâlib'e nispetle halk arasında Gâlib Dede Dergâhı olarak da bilinen Galata Mevlevîhanesi, 1491 yılında, devrin siyasal elitlerinden İskender Paşa (ö.912/1507-1508)'nin bağışladığı arazi üzerinde ve dergâh için tahsis ettiği vakıf desteği ile kurulmuştur.⁷ Dergâhın ilk şeyhi Yunus Efendi (ö.?) olmakla birlikte,⁸ II. Bayezid döneminde İstanbul'a gelen Dîvâne Mehmet Çelebi (ö.936/1530)'nin, dergâhtaki edebî mahfilin kurucusu olduğu söylenebilir. Yaklaşık dört yıl dergâhın şeyhliğini yapan Dîvâne Mehmet Çelebi döneminde şeyhe intisap eden Niğâhî (ö.940/1533-34) ve Sinoplu Safâyî (ö.940/1533) bu yıllarda Galata Mevlevîhanesi'ne devam eden ilk şairlerdir⁹. Mehmet Çelebi'nin İstanbul'dan ayrılmasından sonra dergâhın postnişinliğine, dervişlerinden Sinoplu Safâyî geçmiştir.

Kınalızâde'nin, Galata Mevlevîhanesi şeyhlerinden olan Sinoplu Safâyî hakkında bilgi verirken; “Ol zemânda ekâbir ü a'yân ve şu'arâ vü ehl-i 'irfânun merci' ü masîri ve teferrüçgâh u mesîri bu makûle tekyeler olmagın mezbûra çok fütûh u nüzûr hâsıl u mesyûr olurdu”¹⁰ ifadelerinden 16. asırda, Galata Mevlevîhanesi'nin devlet adamlarının, dervişlerin ve şairlerin toplandıkları bir mekân olduğu anlaşılmaktadır. Safâyî'nin şeyhliği döneminde dergâha; Lokmânî Dede (ö.925/1519), Şem'î Dede (ö.936/1529-30), Derviş Pervâne (ö.950/1543) ve Şânî (ö.?) devam etmiş; bunlar dönemin İstanbul Mevlevî muhiti içerisinde yetişen isimler olmuşlardır. Ancak dergâhın Sinoplu Safâyî ile birlikte sahip olduğu bu özellik şairin vefatıyla son bulmuş görünmektedir. İsmail Ünver, Sinoplu Safâyî'den sonra dergâh yönetimine; Mesnevîhan Derviş Mahmud Dede (ö.1010-11/1602) ve Furuncuzâde Ali Dede (ö.990-91/1583)'nin geldiğini tespit etmekle birlikte; bu iki ismin ne zaman göreve geldikleri ve ne kadar postnişinlik yaptıkları konusunda net bir bilgi olmadığını belirtmiştir.¹¹ Mesnevîhan Derviş Mahmud Dede'nin vefatından sonra ise Galata Mevlevîhanesi başka tarikatların eline geçmiş; derslik olarak kullanılmıştır.¹² İstanbul'da kurulan ikinci Mevlevîhane olan Yenikapı Mevlevîhanesi'nde Kemâl Ahmet Dede (ö.1024/1615)'nin dervişlerinden Sırrî Abdî Dede (ö.1040/1631)'nin farklı

⁶ Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, haz. Tahir Hafizoğlu, (İstanbul: İnsan Yay., 2016), 21.

⁷ Hüseyin b. İsmail Ayyansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmî*, (İstanbul: Y.E. Yok, 1238), II/ 42. Sezai Küçük, *İstanbul Mevlevîhâneleri I*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., 2007), 44.

⁸ İsmail Ünver, “Galata Mevlevîhâneleri Şeyhleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 14/14 (1994), 219.

⁹ İlhan Toker, *a.g.t.*, 147-148.

¹⁰ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Haz. Aysun Sungurhan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 21.03.2022), 510.

¹¹ Ünver, *a.g.m.*, 219.

¹² Hüseyin b. İsmail Ayyansarâyî, *a.g.e.*, II/ 42.

tarikatarca kullanılan bu mekânın, Mevlevîhane olduğunu ispatlaması ve ardından, Galata postnişinliğine atanması ile birlikte tekke yeniden Mevlevîlerin kontrolüne geçmiştir.¹³ Ancak Sırrî Abdî Dede bu makamda uzun süre kalmamış; Mevlevîliğin İstanbul'da köklenmesini ve kalıcı olmasını sağlayan¹⁴ İsmail Ankaravî'nin Galata şeyhliğine atanması ile buradan ayrılmıştır.

Ankaravî ile birlikte Galata Mevlevîhanesi, İstanbul Mevlevî muhiti içerisinde öne çıkmıştır. Yalnızca bir dergâh olarak değil, aynı zamanda şairlerin yetiştiği ve bir araya geldiği bir mekân olmaya başlayan bu dergâh, Nâyî Osman Dede'nin vefatına kadar İstanbul içerisinde oluşan Mevlevî edebî muhitini domine eden bir edebiyat mahfili olmuştur. 1610-1729 tarihleri arasında postnişin olan isimlerden İsmail Ankaravî, Âdem Dede, Arzî Mehmet Dede, Derviş Çelebi (ö.1075/1664),¹⁵ Nâcî Ahmet Dede (ö.1124/1710), Gavsî Ahmet Dede (ö.1109/1696-1697) ve Nâyî Osman Dede Mevlevî şeyhi olmalarının yanı sıra şiiirden anlayan, edebî üretimde bulunan isimlerdir. Özellikle İsmail Ankaravî, Âdem Dede, Arzî Mehmet Dede ve Gavsî Ahmet Dede'nin meşihat yılları, Galata Mevlevîhanesi'nin şairlerin yetiştiği bir mahfil olarak İstanbul Mevlevî muhitinde en fazla ön plana çıktığı dönemdir. Bu üç şeyh döneminde otuz iki şair, dergâhta yetişmiş ya da Mevlevî muhibbi olması yönü ile dergâha devam etmiştir. Makalenin odaklandığı Arzî Dede döneminde ise dergâha devam eden on üç şairin olduğu tespit edilmiştir.

1. Arzî Mehmet Dede'nin, Şeyhi Âdem Dede Tarafından Edebî Yönden Yetiştirilmesi ve Şiirlerinin Değerlendirilmesi

17. asırda bir edebiyat mahfili olarak öne çıkan Galata Mevlevîhanesi'nde şairlerin yetişmesi ve şiirlerinin değerlendirilmesi hakkında, dergâhta belli bir süre geçirmiş olan Sâkîb Dede (ö.1148/1735), detaylı bilgiler verir.¹⁶ Sâkîb Dede'nin kayıtlarında, Ankaravî döneminde şair dervişler ve şeyh arasındaki edebî ilişkiye dair net bilgiler bulunmamakla birlikte özellikle Âdem Dede, Arzî Mehmet Dede ve Gavsî Ahmet Dede özelinde, şair şeyh ve şair derviş arasındaki edebî ilişkinin izlerini sürmek mümkündür.

Arzî Mehmet Dede'nin şeyhi Âdem Dede, Konya Mevlânâ Âsitanesi'nde bulunduğu dönemde, şeyhliklerinin yanı sıra şairlikleri de bulunan Ankaravî ve Ağazâde Mehmet Dede'nin terbiyesinde yetişmiştir.¹⁷ Mürebbası olduğu isimlerin şair şeyhler oluşu Âdem Dede'nin, Galata Mevlevîhanesi'ne gelmeden önceki süreçte, Konya dergâhında edebî eğitim almış olduğunu düşündürür. Âdem Dede'nin Galata Mevlevîhanesi şeyhliğine getirildiğinde ise dergâhta bir edebî mahfilin varlığı, Esrâr Dede'nin, Dânişî Ali Dede hakkında bilgi verirken kaydettiği

¹³ Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, haz. Cem Zorlu, (İstanbul: İnsan Yay., 2017), 239.

¹⁴ Semih Ceyhan, "İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi" (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005), 111-113.

¹⁵ Derviş Çelebi, Arzî Mehmet Dede'den sonra Galata Mevlevîhanesi postnişinliğine getirilen isimdir. Ancak çalışmada, Derviş Çelebi'nin şeyhliği ve şairliği ele alınmamıştır. Derviş Çelebi, Konya Mevlânâ Âsitanesi'nde çıkan bir anlaşmazlık sonucu Hüseyin Çelebi'nin yerine Çelebilik makamına getirilmek istenmiş; o da bu durumu arz etmek için İstanbul'a gelmiştir. Ancak Derviş Çelebi'nin isteği yerine getirilmeyince Konya'ya dönmemiş, İstanbul'da kalmıştır. Onun Arzî Mehmet Dede'den sonraki postnişinlik süreci (1075/1664-1665) çok kısa sürmüş, yerine Nâcî Ahmet Dede postnişin olmuştur. Derviş Çelebi'nin Galata Mevlevîhanesi şeyhi oluşu ve öncesinde yaşanalar için bkz. M. Fatih Odunkıran, "Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2020), 907-908. Derviş Çeleb'nin tarikat merkezinde yaşanan olağanüstü bir durum üzerine Galata Mevlevîhanesi şeyhliğine atanması ve görevinin kısa sürmesi nedeniyle, Arzî Mehmet Dede dönemi içerisinde ele alınan şairler ve şeyhler arasında değerlendirilmemiştir.

¹⁶ Odunkıran, *a.g.t.*, 1483, 1705.

¹⁷ Odunkıran, *a.g.t.*, 1347.

“... Galata Hânkâhı’nda Âdem Dede kuddise sırrıhunun tûfân-ı maârif ü fûnûn olan dergâh-ı fezâil-meşhûnları ol esnâda mevc-â-mevc-i letâ’î if ü hüner ve gird-â-gird-i le ‘âlî vü dürer olup her hücreyi bir gencîne-i ulûm ve her kûşesi hazîne-i zürefâ-yı Rûm olmagla ...”¹⁸

ifadelerinden anlaşılır. Dergâhında pek çok hüner sahibi bulunan Âdem Dede’nin meşihat yıllarında bu mekâna gelen Arzî Mehmet Dede, Galata Mevlevîhanesi’ne intisap etmeden önce Halvetî şeyhi ve Mesnevî şârihi Abdülmecid Sivâsî’nin sohbet meclislerinde bulunmuş,¹⁹ Galata mahkemesi başkâtipliğinde görevli olduğu yıllarda ise Âdem Dede’ye intisap etmiştir.²⁰ Galata Mevlevîhanesi’nde Mesnevîhânlık yapan Arzî Mehmed Dede’yi Safâyî, “Zîver-i şu’arâ-yı ‘asrdan ma’ârif-i külliyye ve cüz’iyyede ‘âdil ve nazîri nâdir bir şeyh-i pür-intibâhdır.”²¹ sözleriyle övmüştür.

Sâkıb Dede’nin kayıtlarına göre Arzî Mehmet Dede, Galata Mevlevîhanesi’nde bulunduğu ilk zamanlar, Âdem Dede’nin ve dergâhta bulunan dervişlerin şiir hakkındaki tartışmalarına ve sohbetlerine katılmamış, bunu Âdem Dede’ye duyduğu saygı gereği uygun bulmamıştır. Ancak şeyhi Âdem Dede’nin izni ile söylediği

Hayâlün dîdeden nakşun dil-i bî-kîneden çıkmaz
O bir mu’ciz-nümâ tasvîrdür âyîneden çıkmaz

matlı gazelini, şeyhine mahlasını belirtmeden sunmuştur. Âdem Dede, dervişin kendisine sunduğu bu gazelinin üzerine Arzî yazmış ve onun, “(...) ma’rûf-ı miyân-ı sühânverân olmalarına himmet-i ‘âliyye buyurmuşlardır”.²² Arzî Mehmet Dede’nin şeyhine sunduğu gazelinin üzerine Âdem Dede tarafından bir mahlas yazılması, şeyhin tekkede aynı zamanda bir eleştirmen olarak da yer aldığını göstermektedir. Klasik edebiyatta mahlas verme bir edebî gelenek olmakla birlikte,²³ aynı zamanda edebî çevrelerde üstat kabul edilen bir ismin, genç şairi övmesi, onu taltif etmesi olarak da değerlendirilmiştir.²⁴ Âdem Dede’nin, dervîşi Mehmet Dede’nin şiirine Arzî mahlasını eklemesi bu bilgiler çerçevesinde düşünüldüğünde şeyhin, bir edebiyat mahfili olan dergâhta üretilen eserleri okuyup gözden geçirdiğini ve takdir ettiği eserleri şair dervîşi, kendi mahfili içerisinde öne çıkacak şekilde bir mahlas ile taltif ettiğini de düşündürmektedir.

Sâkıb Dede’nin kayıtlarından, Arzî Dede ile mürşidi arasındaki bu şair şeyh ve dervîş ilişkisinin Âdem Dede’nin vefatına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Arzî Mehmet Dede,

¹⁸ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevlevîyye*, haz. İlhan Genç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2018), 115.

¹⁹ Şeyhî, *Vekâyîü’l-Fuzala*, haz. Ramazan Ekinci, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay., 2018), II/ 1359. Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevlevîyye*, haz. İlhan Genç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57762.tezkire-i-suara-yi-mevleviyyepdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 21.03.2023), 203.

²⁰ Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü’l-âsâr min Fevâ’idi’l-Eş’âr)*, haz. Pervin Çapan, (Ankara: AKM Yay., 2005), 383. Şeyhî, *a.g.e.*, II/ 1359. Odunkıran, *a.g.t.*, 1478.

²¹ Mustafa Safâyî Efendi, *a.g.e.*, 383.

²² Odunkıran, *a.g.t.*, 1479.

²³ Ali Yıldırım, bir şairin mahlas almasını ya da üstat bir şair tarafından mahlas verilmesini, eski Türklerin ad alma geleneğinin iz düşümü olarak değerlendirmektedir. Ayrıca yazar, “Mahlas şairin bir nevi sembolik adıdır. Mahlas, şairin itibarı, seçkinliği, ayrıcalığı ve şiirdeki açılımıdır.” cümleleri ile mahlasın bir şair için önemine vurgu yapmaktadır. Yıldırım’ın bu vurgusu aynı zamanda mahlasın, şairi diğer şairlerden ayırt edici bir özelliğinin olduğunu belirtmektedir. (Bkz. Ali Yıldırım, *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlasnameler*, (Ankara: Akçağ Yay., 2006), 105.) Arzî Mehmet Dede’nin kendisine mahlas seçmeden bunu Âdem Dede’den beklemiş olması ve şeyhinin de Arzî mahlasını ona vermesi, şair dervîşin “itibarı ve seçkinliği”nin bir nevi şeyhi tarafından verilmesi olarak da yorumlanabilir.

²⁴ İlhan Genç’in, mahlasnamelerle ilgili yaptığı, “Klasik Türk şiirinde yazmaya yeni başlayan kişiler için hocaları ya da başka şairler tarafından övgü ve taltif amacıyla yazılmış manzumelere mahlâsnâme adı verilmektedir.” tanımı, mahlas vermenin şiir yazmaya yeni başlayan bir şairi övmek ve bir nevi taltif etmek üzere yazıldığını göstermektedir. (İlhan Genç, “Mahlâsnâme ve Kaside İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (2006), VI/2, 317.

şeyhinin kendisini bir mahlas ile onurlandırması dolayısıyla yazdığı bütün şiirlerini Âdem Dede'ye sunma ihtiyacı duymuş, bunu mürit olmanın bir şartı olarak görmüştür. Arzî Mehmet Dede, bu düşüncesinin bir yansıması olarak yazdığı bütün eserlerini, önce şeyhine bir müsvedde hâlinde takdim etmiş; Âdem Dede'nin beğenmesi durumunda, şiirlerini kayda geçirmiş şeyhinin beğenmediklerini ise yok etmiştir.²⁵ Sâkîb Dede'nin,

“Ve bu makûle umûr-ı zâhîre vü bâtınalarında düstûr-ı ‘arz-ı mer’î vü rây-ı sâ’ib-i mürşid ma‘mûlün-bihleri olmak berekâtıyla müstefiz-i ‘inâyet-i irşâd u müsta’idd-i velî-‘ahd ve ‘akîb-i Âdem-i mükemmilde (...) müstes’id-i hilâfet ve beyne’l-emsâl ser-efrâz-ı âsâr-ı bedî’a vü mümtâz-ı etvâr-ı meni’a olmuştur.”²⁶

ifadelerinden, Arzî Mehmet Dede'nin, şeyhine olan sadakati sayesinde Âdem Dede'den sonra şeyh olduğu ve diğer dervişler arasında şiirlerinin güzelliğiyle de öne çıktığı düşünülebilir. Onun Galata Mevlevîhanesi şeyhliğine getirilmesinde, şüphesiz şeyhi ile kurduğu edebî ilişki tek başına bir etken olmamıştır.²⁷ Ancak Sâkîb Dede'nin ifadelerinden yola çıkılarak, Âdem Dede ile Arzî Mehmet Dede arasındaki edebî ilişkinin, onun şeyh olma sürecine olumlu bir katkı sağladığı söylenebilir. Âdem Dede, Galata Mevlevîhanesi'nin kari-i *Mesnevî*'si Arzî Mehmet Dede'yi Hacca giderken vekili tayin etmiştir. Şeyhin, 1652 yılında çıktığı Hac yolculuğunda vefat etmesi üzerine Arzî Dede, Galata Mevlevîhanesi şeyhliğine getirilmiştir.²⁸

Arzî Dede ile şeyhi Âdem Dede arasındaki edebî ilişki, şeyhin eleştirisinden geçen şiirleri sayesinde bir dervişin dergâh içerisinde öne çıktığını ve bu sayede şeyhin takdirini kazandığını gösterir. Sâkîb Dede'nin kayıtlarında, Arzî Dede'nin dergâhın şeyhliğine gelişinde şairin şeyhiyle arasındaki edebî ilişki üzerinden de bağlantı kurulması;²⁹ bu dönemde Galata Mevlevîhanesi'ndeki dervişlerin, şeyh olma sürecinde tarikatın adap ve erkânını iyi bilmelerinin yanı sıra, şeyhlik yaptıkları süreçte *Mesnevî* okuttukları için edebî yetkinlikleri yönüyle de değerlendirildiklerini akla getirmektedir.

Arzî Mehmet Dede'nin edebiyat ile olan ilgisinin onun şeyh olmasındaki etkisini Arzî'nin, Âdem Dede'nin meşihat yıllarında dergâhın kari-i *Mesnevî*'si olması üzerinden değerlendirmek mümkündür. Söz konusu görev, İstanbul Mevlevî muhiti içerisindeki şeyh atamalarında - genellikle- göz önünde bulundurulmuş kriterlerden biridir.³⁰ Bu görevin hakkıyla icra edilebilmesi için ise kari-i *Mesnevî* görevini yapmış olan bir şeyhin, edebî üretim süreçlerinde yer alan ya da edebî bir eseri okuyup yorumlayabilecek kadar edebiyat bilgisine sahip olması bir nevi zorunluluktur. Zira şeyhlerin tarikatın ana metinleri olan *Mesnevî*'yi ve *Dîvân-ı Kebîr*'i okurken,

²⁵ Odunkıran, *a.g.t.*, 1483.

²⁶ Odunkıran, *a.g.t.*, 1483.

²⁷ Arzî Mehmet Dede ile Âdem Dede arasındaki yakın bir ilişkinin olduğu, “Âdem Dede, herkese babalık eden, ağırbaşlı ve cömert bir şeyhti. Çok kere beyaz bir katıra biner; Mesnevî okuyucusu Arzî Mehmet Dede'yi yanında bulundurur; kalabalık yerlerde tanınmak istemezdi.” cümlesinden de anlaşılmaktadır. Bkz. Âdem Ceyhan, “17. Asır Edebiyatından Bir Portre: Antalyalı Âdem Dede (1591-1653)”, *Türkiyat Mecmuası* (2011), 2/21, 148.

²⁸ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 203. Şeyhî, *a.g.e.*, II/ 1359.

²⁹ Odunkıran, *a.g.e.*, 1479.

³⁰ Ayşegül Mete, 18. Asırda İstanbul Mevlevîhanelerine yapılan şeyh atamalarında, postnişin olan isimler seçilirken, “Çelebilik Makamı'nın meşihat makamına tevcihte bulunacağı zevatta hassasiyet gösterdiği tasavvufî nitelikler olduğunu belirtir. Bu nitelikler, şeyh atamalarında birincil planda olan niteliklerdir. Tasavvufî niteliklerin yanı sıra Mete, İstanbul Mevlevî muhitindeki şeyh atamalarında bazı zahiri unsurların da olduğunu kaydeder ve bunları detaylı bir şekilde ele alır. Bu unsurlar içerisinde İstanbul muhitinde yetişen ve kari-i *Mesnevî* olan isimlerin ön plana çıktıklarını belirtir. Bkz. Ayşegül Mete, “XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği” (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019), 140-141. Mete'nin tespitleri 18. asır özelinde olmakla birlikte; yazar, benzer durumun daha önceki yüzyıllarda da görüldüğünü belirtir. Bkz. Mete, “XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği”, 139.

şerhini yaparken şiirden anlamaları ve belagate vâkıf olmaları gerekmiştir.³¹ Şeyhlerden mukabeleden önce *Mesnevî* okutmalarının beklenmesi³² ve kari-i *Mesnevî* olmanın aynı zamanda bir edebiyat metni olan *Mesnevî*'ye hâkimiyeti gerektirmesi bir arada düşünüldüğünde, Arzî Mehmet Dede'nin Âdem Dede'den sonra postnişin olmasında onun edebî yönden yetişmiş olmasının da göz önünde bulundurulduğu söylenebilir.

Arzî Dede'nin hem İstanbul muhitinde yetişmesi hem de kari-i *Mesnevî* görevini yürütmesi dolayısıyla edebiyattan anlayan biri olması ve bunlara ek olarak şiirleri sayesinde dergâhtaki diğer dervişler arasında öne çıkması hâline benzer durum, onun Galata dergâhına şeyh olduğu dönemde de yaşanmıştır. Galata Mevlevîhanesi'nde manevî yönden yetişen ve bir naziresi sayesinde Arzî Mehmet Dede'nin takdirini kazanan kari-i *Mesnevî* Gavsî Ahmet Dede de şairliği sayesinde dergâh içerisinde öne çıkmıştır.

2. Arzî Mehmet Dede'nin Meşihat Yıllarında (1653-1664) Galata Mevlevîhanesi'ndeki Edebî Hayat

Galata Mevlevîhanesi'nin yedinci Şeyhi olan Arzî Mehmet Dede'nin zarif söz söyleyen bir dost/meslektaş olduğunu ve tekkeyi ihyâ ettiğini tezkire yazarı Güftî (ö.1088/1677),

Biri dahi harîf-i nükte-nihâd
Mevlevî şeyhi 'Arzî-i üstâd

Galatada o mevlevîhâne
Olmış anunla reşk-i kâşâne³³

beyitleri ile ifade eder ve Arzî Mehmet Dede'nin şairliğini aşağıdaki şu sözlerle över:

Şi'r-i 'Arzî hayâl-i meşhûndur
Hak budur kim selîs ü mevzûndur³⁴

Arzî Mehmet Dede'nin şeyhi tarafından da onaylanan şair kimliğinin Galata Mevlevîhanesi'nde kendisinden önce şekillenen edebî mahfilin devam etmesinde önemli bir rol oynadığı görülür. Tespitlerimize göre -ölüm tarihleri göz önüne alındığında- Âdem Dede'nin meşihat yıllarında Galata mahfilinde yer alan; Meyyâl (ö.1080/1669), Mezâkî (ö.1087/1676), Fennî (ö.1127/1715), Hemdemî (ö.1090/1679), Dânişî Ali Dede (ö.1095/1683) ve Nâci Ahmet Dede, Arzî Mehmet Dede'nin Galata Mevlevîhanesi şeyhliği döneminde de bu mahfile devam ettikleri söylenebilir. Arzî Mehmet Dede döneminde ise dergâha; Derviş Lisânî (ö.1129/1716-17), Derviş Tâib (ö.1126/1714-15), Derviş Uzletî (ö.1079/1668-69), Derviş Üveys (ö.1080/1669), Müneccimbaşı Ahmet Dede (ö.1113/1702), Gavsî Ahmet Dede, Nâcî Ahmet Dede ve Yahya Nazîm (ö.1139/1727) devam etmiştir.

Tezkire yazarlarının şairliği ve şiirlerinden sitayişle bahsettiği bir şair olan Arzî Dede'nin meşihat yıllarında, şairlerin dergâhta bir araya gelip şiir sohbetinde buldukları, Esrâr Dede'nin, Derviş Tâib ile ilgili bilgi verirken kaydettiği "... te'sîr-i nazâr-ı mürşid-i nükte-dân ve terbiyye-i hüner-verân-ı ihvânla meleke-i isti'dâdı nümâyân olup vâdî-i şi'r ü inşâda fâ'iku'l-akrân bir

³¹ Genç, "Mevlevî Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme", 130. Ayrıca bkz. Ahmet Mermer vd. *Osmanlı Şiirinde Mevlana Övgüleri ve Mevlevîlik Unsurları*, (Ankara: TDV Yay., 2009), 13.

³² Abdûlbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2006), 167.

³³ Güftî, *Teşrifâtü 'ş-Şu'arâ*, haz. Kâşif Yılmaz, (Ankara: AKM Yay., 2001), 100.

³⁴ Güftî, *a.g.e.*, 102.

dervîş-i nükte-dân olmuştur.”³⁵ ifadelerinden anlaşılır. Esrâr Dede’nin verdiği bu bilgilerden, Arzî Mehmet Dede’nin meşihat yıllarında bir edebiyat mahfili olan dergâha gelen dervişlerin, hem dergâhta bulunan Mevlevîlerin şiirle olan ilgileri hem de şeyhin şairliği sayesinde edebî sohbetlerde buldukları; aynı zamanda edebî yönden de eğitim alabilecekleri³⁶ bir mahfile dâhil oldukları anlaşılır.

Tezkire-i Şu’ara-yı Mevleviyye’de, hâmilîği ile öne çıkan şeyhlerden olan Arzî Mehmet Dede, tezkirede yer alan Mevlevî şeyhleri arasında, yazdığı şiir sayesinde müridine ihsanda bulunduğu bilgisi verilen tek şeyhtir. Gavsî Ahmet Dede’nin, Edirne Mevlevîhanesi şeyhi Neşâtî Dede’nin İstanbul’a kadar ulaşan gazeline yazdığı

Cihân-ı hüsne kim ol dil-ber-i bî-dâd ayak basmış
Zemîn-i ‘aşka dil hiç itmeden feryâd ayak basmış³⁷

matlalı naziresini okuyan Arzî Dede’nin dervişi, “ihsân-ı himmet-i mevfûr”³⁸da bulunduğu kayıtlıdır. Şeyhin, dervişi Gavsî’ye ihsanın ne olduğu hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte, Mevlevî şeyhlerinin şair dervişlerini, beğendikleri şiirleri dolayısıyla taltif ettikleri Arzî Dede ve Gavsî Dede arasındaki şair ve hâmi ilişkisini gösteren bu örnekten anlaşılabilir. Arzî Mehmet Dede’nin şair dervişi himmette bulunması, dervişini taltif etmesi, aynı zamanda şeyhin yaşadığı dönemde, toplum içerisindeki otoritelerin şaire ve şiire yaklaşımının da bir yansımasıdır. Zira Arzî Mehmet Dede maddî himayenin daha belirgin olduğu muhitlerinden uzak bir konumda yer almakla birlikte aynı gelenekten beslenmiş bir şair şeyhtir. Osmanlı şiir geleneğinde, topluluk içerisinde otorite ve karizma sahibi kişilerin şaire ihsanda bulunması, o kişinin “... şevketinin, mürüvvetinin ifadesi, edib-perverliğinin, edebiyatseverliğinin”³⁹ bir yansıması olarak kabul edildiğinden şeyhin de şair dervişi ihsanda bulunduğu söylenebilir. Gavsî Ahmet Dede’nin naziresi, Neşâtî Dede tarafından da beğenilmiştir. Esrâr Dede, Gavsî’nin bu iki şeyhin himmeti sayesinde tarikat içerisinde “... sâhib-dem ü kadem bir ‘ârif-i mahrem husûsâ şî’r ü inşâda müsellemler”⁴⁰ olduğunu kaydeder. Esrâr Dede’nin bu kayıtlarından, Arzî Mehmet Dede döneminde, Galata Mevlevîhanesi’nde şekillenen edebî mahfilde dervişlerin şiirlerinin aynı zamanda, şeyhler tarafından değerlendirildiği ve şiirleri beğenilen şair dervişlerin taltif edildiği anlaşılabilir. Arzî Dede, şeyhi Âdem Dede’den öğrendiği ve kendisinin de şahit olduğu, şaire bir mahlas vererek onu taltif etme geleneğini, kendi şeyhliği sırasında da devam ettirmiş olmalıdır.

Âdem Dede döneminde Galata Mevlevîhanesi’ne gelen Dânişî Ali Dede, Kıbrıs Mevlevîhanesi postnişinliğine getirilmeden önce Arzî Mehmet Dede’nin şeyhlik yaptığı yıllarda Galata dergâhında kalmıştır. Dânişî hakkında bilgi verirken Esrâr Dede’nin; Derviş Tâib, Meyyâl, Gavsî Dede ve Arzî gibi birçok Mevlevî büyüğü ile hemdem olduğunu ve “... çâbük süvârân-ı vâdî-i şî’r ü inşâyâ hem-kadem”⁴¹ olduğunu belirttiği kayıtlardan şairin, Arzî Mehmet Dede’nin

³⁵ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 60. Arzî Mehmet Dede döneminde Galata Mevlevîhanesi’ne gelen Gavsî Ahmet Dede’nin yetişmesinde de benzer ifadeler kullanılmıştır. Bkz. Esrâr Dede, *a.g.e.*, 234.

³⁶ Gölpinarlı, tarikata yeni girmiş olan nev-niyâzların eğitimleri hakkında bilgi verirken özellikle şeyhin hücresinin “bir terbiye ve sülûk mektebi” olduğunu kaydeder. Bu mekân, nev-niyâzın “(...) şiire istidadı varsa yazdığı okuduğu şiirler[in], tahlil ve tenkid” edildiği yerdir. Bkz. Gölpinarlı, *a.g.e.*, 150.

³⁷ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 234. Gazelin tamamı için bkz. Mehmet Altunmural, “Gavsî Ahmed Dede ve Şiirleri”, *Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 6/12 (2019), 132.

³⁸ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 235.

³⁹ Özgül, *Dîvan Yolu’ndan Pera’ya Selâmetle*, (İstanbul: YKY, 2018), 141.

⁴⁰ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 235.

⁴¹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 115.

meşihat yıllarında Galata dergâhında bulunduğu ve bu mekânda şair dervişler ile etkileşim hâlinde olduğu anlaşılır.

Âdem Dede döneminde Galata Mevlevîhanesi'ne intisap eden ve Arzî Dede döneminde de dergâhta bulunan şairlerden birisi de Fennî'dir. Fennî'nin her iki şeyh döneminde tekkede bulunduğu, Sâkıb Dede'nin; "... Hazret-i Âdem Dede ve 'Arzî Dede cenâb-ı ma'ârif-nisâblarının şeref-yâb-ı sohbetleri ve müte'essir-i berekât-ı ülfetleri ve münîb ü 'arrakıyye-pûş-ı tarîka-i Mevlevî"⁴² kayıtlarından anlaşılır. Fennî, Âdem Dede'nin meşihat yıllarında Galata Mevlevîhanesi'ne gelmiş olmakla birlikte; şairliği ile öne çıktığı asıl dönem, Arzî Mehmet Dede'nin şeyhlik yaptığı yıllara denk gelmektedir. Şairin Arzî Dede'nin meşihat yıllarında ön plana çıkmasında ise bu yıllarda Müneccimbaşı Ahmet Dede ile olan ilişkisi etkili olmuş görünmektedir. Zira bu yıllarda dergâha devam eden isimlerden olan Müneccimbaşı Ahmet Dede siyasal elitler ile yakın temastadır. Ayrıca Fennî'nin sunduğu kaside ile himâyesini elde ettiği Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa (ö.1087/1676)'nın Mevlevîliği, bu yıllarda desteklemiş olması⁴³ da Galata Mevlevîhanesi'ne devam eden Fennî'nin ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Sâkıb Dede'nin kayıtlarında Fennî, "Müneccimbaşı Ahmed Dede yârân-ı dîrînelerinden"⁴⁴dir. Esrâr Dede de şairin, "Müneccimbaşı Ahmed Dede yârân u pâ-daşlarından"⁴⁵ olduğunu belirtmektedir. Tezkirelerde, adı Müneccimbaşı Ahmet Dede ile birlikte anılan Fennî, Sâlim ve Safâyî'nin tanıklıklarına göre Müneccimbaşı'nın aracılığı ile IV. Mehmet'in nedimlerinden biri olmuş ve bu sayede padişahın iltifatını kazanmıştır.⁴⁶ Mehmed Sirâceddin ise Fennî'nin Fâzıl Ahmet Paşa aracılığı ile sultanın nedimleri arasına girdiğini belirtmektedir.⁴⁷

Fennî'nin Mevlevî muhiti haricinde de tanınmasını sağlayan Müneccimbaşı Ahmet Dede, Mevlevîliğe ilk adımını Selanik Mevlevîhanesi'nde, Mehmet Dede'nin "... hânkâh-ı şerîflerinde mukîm olup sohbetleriyle nâzır ve (...) dâ'imâ mukâbelelerine hâzır olmağa"⁴⁸ doğum yeri olan Selanik'te atmıştır. İstanbul'a geldiği yıllarda ise Galata Mevlevîhânesi postnişini Arzî Mehmet Dede'nin dervişleri arasına katılan Müneccimbaşı Ahmet Dede, söz konusu dergâhta bir süre kaldıktan sonra şeyhi Arzî Dede'nin izni ile Fâzıl Halil Dede (ö.1088/1677-78)'nin şeyh olduğu Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne geçmiştir.⁴⁹ Müneccimbaşı Ahmet Dede, Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde bulunduğu sürede kendisini felsefe, mantık, ilm-i nücûm, tıp gibi alanlarda geliştirdikten sonra devrin padişahı IV. Mehmet'in dikkatini çekmiş ve 1078/1667-68 yılında sultanın müneccimbaşı olmuştur.⁵⁰ Esrâr Dede, Galata Mevlevîhanesi'nde Müneccimbaşı Ahmet

⁴² Odunkıran, *a.g.t.*, 2372.

⁴³ Fâzıl Ahmet Paşa'nın sadrazam olduğu dönem, Kadızadelerinin siyaset ve toplum üzerinde baskı kurduğu yıllardır. Paşa, Kadızadelerinin yaptıklarını bütünüyle desteklememekle birlikte, birtakım icraatlarına da karşı çıkmayarak bir denge politikası sürdürmüştür. Fakat paşanın, tarikat çevrelerini himaye eden bir aileden gelmesi, Fâzıl Ahmet Paşa'nın tasavvuf çevrelerine uzak kalmamasını da beraberinde getirmiştir. Fâzıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlık yıllarında sûfilere yaklaşımı hakkında bilgi için bkz. Mustafa Salih Edis, "Köprülüâde Fâzıl Ahmed Paşa (ö.1087/1676)'nın Tasavvuf Ehline Yaklaşımı", *Külliyat*, Ağustos/11 (2020), 91-106.

⁴⁴ Odunkıran, *a.g.t.*, 2372.

⁴⁵ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 242.

⁴⁶ Mustafa Safâyî Efendi, *a.g.e.*, 470. Mirzâzâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, haz. Adnan İnce, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57124.mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39rapdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 21.03.2023), 365.

⁴⁷ Mehmed Sirâceddin, *Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, haz. Mehmet Aslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58597.mecma-i-suara-ve-tezkire-i-udeba-pdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 21.03.2023), 74.

⁴⁸ Mirzâzâde Mehmed Sâlim Efendi, *a.g.e.*, 105.

⁴⁹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 29. Şeyhî, *a.g.e.*, I, 229. Mirzâzâde Mehmed Sâlim Efendi, *a.g.e.*, 106.

⁵⁰ Şeyhî, *a.g.e.*, III/2230.

Dede'nin kendi hattı ile yazılmış bir mecmuasının bulunduğunu kaydetmiş;⁵¹ Şeyhî de şairin “‘Âşık mahlası ile müdevven Türkî *Dîvân*-ı belâgat-‘unvânı”⁵² olduğunu belirtmiştir.

Müneccimbaşı Ahmet Dede, Galata Mevlevîhanesi'nde bulunduğu yıllarda IV. Mehmet'in musahibi olmakla birlikte, dergâh ile ilişkisini Galata mahfilinden ayrıldıktan sonra da devam ettirmiş ve yer aldığı patronaj ağının sağladığı faydalardan Galata Mevlevîhanesi'nde iken bir arada olduğu şairlerin de faydalanmasını sağlamıştır. Fâzıl Ahmet Paşa'nın verdiği cizye kitâbeti ile Fennî, “gûşe-gîr-i kanâ'at iken”⁵³ Münecimbaşı Ahmet Dede, “... terbiye ve ta'liyesiyle dergeh-i felek-cenâb-ı hazret-i Sultân Mehmed Han-ı Râbi'a intisâb etdirip”⁵⁴ şairin saray çevresinde tanınmasına aracı olmuştur.

Müneccimbaşı Ahmet Dede vasıtasıyla saray çevresinde de tanınan Fennî, içerisinde yetiştiği mahfilin âdâbına ters düşen bir davranışından dolayı, *Tezkire-i Şu'râ-yı Mevleviyye*'de, açık ifadelerle olmasa da eleştirilmiştir. Esrâr Dede, Fennî'nin çalıştığı kaleme Mevlevî külahı ile gittiğini fakat bu davranışı ile hata ettiğini kaydetmiştir.⁵⁵ Tezkirede şairin bu olayını ima ettiği rivayet edilen

Başda külâh u sâgar-ı ‘aşk elde Fenniyâ
Şâhân-ı dehre virmezüz el-Hak safâmuzı⁵⁶

beyti, Fennî'nin dâhil olduğu mahfilde tepki çeken bu olayı, kalender bir tavırla karşıladığını düşündürmektedir. *Safâyî Tezkiresi*'nde şairin birçok kadınla evlendiği ve boşandığı⁵⁷ bilgisinin verilmesi Fennî'nin, Mevlevî mahfilinde yetişen şairler arasında farklı bir meşrebe sahip olduğunu düşündürür.

Arzî Dede'nin meşihat yıllarında, Galata Mevlevîhanesi'ne devam eden Fennî ve Münecimbaşı Ahmet Dede'nin siyasal elitlerle olan ilişkileri dikkat çekicidir. Ankaravî'nin postnişin olduğu yıllardan itibaren dergâha devam eden Mezâkî ile birlikte, Fennî ve Münecimbaşı Ahmet Dede'nin, Fâzıl Ahmet Paşa ve sultan IV. Mehmet ile kurdukları ilişki, vezirin ve sultanın musahibi olma şeklinde gerçekleşmiştir. Bu musahiplik ise daha çok edebî ilişkiler üzerinden devam ettirilmiştir. Özellikle Münecimbaşı Ahmet Dede'nin IV. Mehmet'in musahibi olması ve içerisinde yetiştiği Mevlevî mahfilindeki şairlerden birinin, devrin patronaj ağına dâhil oluşundaki etkisi, Arzî Dede döneminde İstanbul Mevlevî muhitinin siyasal elitlerle olan bağlantısını kısmen göstermektedir.

Sâkıb Dede'nin kayıtlarından hem Kasımpaşa hem de Galata Mevlevîhanesi'nde yetişen Münecimbaşı Ahmet Dede'nin, sadece Mevlevî şairlerin sultan tarafından tanınmasını sağlayan birisi olmadığı anlaşılır. Münecimbaşı Ahmet Dede, IV. Mehmet'in musahipliğini yaptığı yıllarda, etkisi devam eden Kadızadelilere karşı da mücadele etmiş ve siyasal elitler nezdinde

⁵¹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 30.

⁵² Şeyhî, *a.g.e.*, III/2230.

⁵³ Mustafa Safâyî Efendi, *a.g.e.*, 470.

⁵⁴ Mirzâzâde Mehmed Sâlim Efendi, *a.g.e.*, 365.

⁵⁵ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 243.

⁵⁶ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 243. *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyyân*'da da Fennî hakkında olumsuz bir anlatı kayıtlıdır. Sâkıb Dede'nin belirttiğine göre Fennî, bir devlet büyüğünün ihsanlarıyla zenginleşmiş fakat bu zenginliği tarikat içerisinde paylaşmamıştır. IV. Mehmet'in vefatından sonra ise Bostan-ı Sâni'nin postnişin olduğu yıllarda Konya'ya giden Fennî, bütün mal varlığını dergâha bağışlamıştır. Bkz. Odunkıran, *a.g.t.*, 2375.

⁵⁷ Mustafa Safâyî Efendi, *a.g.e.*, 470.

tarikatinın, meşruiyetini sağlamaya çalışmıştır. Sâkıb Dede, bu yönüyle Münecimbaşı Ahmet Dede'yi Rusûhî'ye benzetmiştir.⁵⁸

Arzî Dede'nin meşihat yıllarında Galata mahfiline devam eden şairlerin sosyal ilişki ağlarında siyasal elitlerin bulunmasında etkili olan bir diğer kişi ise Fâzıl Ahmet Paşa'dır. Ankaravî'nin şeyhlik yıllarından itibaren Galata Mevlevîhanesi'ndeki şiir meclislerine devam eden Mezâkî'nin⁵⁹ patronu olan; aynı zamanda Fennî'ye de ihsanlarda bulunan ve şairi IV. Mehmet'e tanıtan Fâzıl Ahmet Paşa,⁶⁰ bu şairlere verdiği destekle Galata Mevlevîhanesi'nde oluşan edebî mahfildeki bazı isimlerin, devrin sultanı ile iletişim kurmasına katkı sağlamıştır. Benzer şekilde Gavsî Ahmet Dede'nin şeyhlik yıllarında Mevlevî müntesibi olan Fasîh Ahmet Dede de Fâzıl Ahmet Paşa'nın nedimlerinden ve şair, onun vezirlik döneminde Mevlevîlik ile tanışmıştır.⁶¹ Fâzıl Ahmet Paşa, -şayet Mehmed Sirâceddin'in kayıtları doğru ise- Mevlevî mahfiline devam eden şairlerin hükümdar tarafından desteklenmesine de aracı olan patron konumundadır.

Arzî Mehmet Dede, Fâzıl Ahmet Paşa ve Münecimbaşı Ahmet Dede'nin Galata mahfilindeki rolleri, bir tekke etrafında oluşan mahfildeki etkin iki farklı aktör profilinin varlığını yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir. Paşa'nın, Galata Mevlevîhanesi'ne devam eden bazı isimleri, hükümdara tanıtan patron olduğu; Münecimbaşı Ahmet Dede'nin de hem tarikat içerisinde yetişen bir derviş hem de tarikatın farklı aktörleri ile bağ kurmasına aracı olan isim olduğu düşünülebilir. Arzî Mehmet Dede ise tarikat içerisinde şairlerin yetişmesinde etkili olan ve Galata Mevlevîhanesi'nde şekillenen edebî mahfilin devam etmesine katkı sağlayan hâmi konumundadır.

Arzî Dede'nin şeyhliği döneminde, Münecimbaşı Ahmet Dede ile aynı hücrede kalan Gavsî Ahmet Dede,⁶² İstanbul'a gelmeden önce Bursa Mevlevîhanesi şeyhi Salih Dede'ye intisap etmiştir. Esrâr Dede'nin ve Sâkıb Dede'nin kayıtlarına göre Salih Dede'nin vefatından sonra,⁶³ Sâlim'e göre de şeyhinin işaretleriyle Konya Âsîtânesine giden ve bu dergâhta on altı yıl kalan⁶⁴ Gavsî Ahmet Dede, ardından İstanbul'a gitmiştir. Önce Kasımpaşa şeyhi Fazıl Halil Dede'nin, ardından ise Arzî Dede'nin dervişleri arasına katılmıştır.⁶⁵

Galata Mevlevîhanesi'nde bulunduğu yıllarda şeyhi ile müşaarelerde bulunan Gavsî Ahmet Dede'ye mahlasını, şeyhi Arzî Mehmet Dede vermiştir. Arzî Dede'nin dervîşi Gavsî'ye mahlas vermesi ve şairi bu şekilde taltif etmesi, dervîşin şeyhinden aldığı eğitim sonucunda gerçekleşmiştir. Sâkıb Dede, Gavsî'nin mahlas almadan önce Mesnevîhanlık yaptığı yıllarda, dergâhta şeyhinden şiir yazma konusunda eğitim aldığını ve kısa bir sürede bu eğitimi tamamladığını şu ifadelerle belirtir:

⁵⁸ Sâkıb Dede, Münecimbaşı Ahmet Dede'nin Kadızadeliler ile mücadelesini şu şekilde aktarmıştır: "(...) nevbet-i Murâd-ı Hânî'de Hazret-i Rusûhî Dede meydân-gîr-i müdâfa'a-i İbnü'l-kâdı olduğu gibi bunlar dahi mukâbele-i Vâni-i fettana gûyâ taraf-ı rûhâniyyât-ı evliyâ-yı kiramdan ta'yin olunup cümle-i mevâdd-ı ebhâs-ı inkâriyyede zebân-bend-i ilzâmla müzevvir-i menhûs-ı mesfûru ve gürûh-ı mekruhunu iskât u tebkît edip câlib-i ed'îye-i hayriyye-i fukarâ-yı tûruk-ı celîle-i Muhammediyye olmuşdur." Bkz. Odunkıran, *a.g.t.*, 1783-1784.

⁵⁹ Mezâkî'nin Ankaravî döneminde Galata Mevlevîhanesi çevresinde oluşan mahfile devam etmesi hakkında bilgi için bkz. İlhan Toker, *a.g.t.*, 168-171.

⁶⁰ Mehmed Sirâceddin, *a.g.e.*, 74.

⁶¹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 248.

⁶² Her iki şeyhin de aynı hücreyi paylaştığına dair bilgi için bkz. Odunkıran, *a.g.t.*, 1705.

⁶³ Odunkıran, *a.g.t.*, 1701. Esrâr Dede, *a.g.e.*, 234.

⁶⁴ Mirzâzâde Mehmed Sâlim Efendi, *a.g.e.*, 336.

⁶⁵ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 234. Odunkıran, *a.g.t.*, 1705. Mirzâzâde Mehmed Sâlim Efendi, *a.g.e.*, 336.

“... zamân-ı yesîrde tohm-ı himmetleri rûyân ve ‘ârif-i esrâr-ı *Mesnevî* vü nâzım-ı na’t-ı şerîf-i Nebevî oldukda evvelin-i ruk’a-i manzûmelerin ma’rûz-ı pîşgâh-ı üstâd etdikde tefâ’ülen ve teberrüken “Gavsî” mahlası kendilere tahsîs buyurulup vâdî-i nazmda ser-âmed-i ‘aşrî olmuşdur.”⁶⁶

Sâkıb Dede’nin bu kayıtlarından, Arzî Dede ile Gavsî Ahmet Dede arasındaki hâmi ve şair ilişkisinin, Âdem Dede ile Arzî arasındaki ilişkiye benzediği anlaşılmaktadır. Âdem Dede’ye şiirlerini önce müsvedde hâlde takdim eden Arzî Dede gibi Gavsî Ahmet Dede de şeyhine şiirlerini aynı şekilde sunmuştur. Âdem Dede, Arzî Dede ve Gavsî Ahmet Dede arasında sürdürülen bu yöntem, Mevlevî tekkelerinde oluşan edebiyat mahfillerinde, şairlerin edebî yönden ne şekilde yetiştikleri ve dergâhta bir nevi eleştirmen konumunda olan şeyhlere şiirlerin nasıl takdim edildiği hakkında bilgi vermektedir. Siyasal elitlere şiirlerini sunan şairler, eserlerini, doğrudan ya da başka birisi aracılığıyla patrona iletirken,⁶⁷ tekke mahfillerinde şeyhlere, şair dervişlerin eserlerini önce bir taslak hâlinde sundukları, şeyh tarafından beğenilmesi halinde şiirlerini kaydettikleri anlaşılmaktadır.

Mevlevî mahfillerinde sürdürülen edebî faaliyetlerin dinamiklerinden birini oluşturan şeyh ve şair derviş ilişkisi, aynı zamanda mahfilde bulunan diğer dervişler arasında kıskançlığa da neden olmuştur. Sâkıb Dede’nin kayıtlarında; Gavsî Ahmet Dede ile Arzî Mehmet Dede arasındaki edebî ilişkinin mahfildeki dervişlerin dikkatini çektiği, Gavsî Ahmet Dede’nin şeyhi Arzî Dede ile kurduğu bağı kesebilmek için şaire iftira atıldığı ve bu sebeple, ile Gavsî’nin seyahat ile cezalandırıldığı bilgisi yer almaktadır.⁶⁸ Sâkıb Dede’nin, Gavsî’nin dergâhtaki diğer dervişler tarafından kıskanılmasını; “Hıdmet-i hasetu’l-‘uşşâk-ı merkûmede müstahdem ve telemmüz-i *Mesnevî* vü meşk-i nazmla ‘azîz-i müşârün-ileyhin manzûr-ı ‘ayn-ı ‘inâyetleri olmak bâ’is-i cûş-ı hased-i ihvân olup (...)”⁶⁹ ifadeleriyle doğrudan şeyh ve derviş arasındaki edebî ilişki de ilave ederek anlatması; dergâhta şeyhinden şiir eğitimi alan müritlerin, diğer dervişlere göre daha saygın bir konumda algılandığını gösterir. Arzî Mehmet Dede’nin Mevlevî adap ve erkânı yönünden yetiştirilmesine ek olarak iki aktör arasındaki şeyh-şair ilişkisinin, Âdem Dede’nin ardından Galata şeyhi olacak kişinin belirlenmesinde etkili olduğu dikkate alındığında,⁷⁰ Gavsî Ahmet Dede ile Arzî Mehmet Dede arasındaki ilişkinin kıskanılmasının nedeninin de benzer bir sonuçla ilişkili olduğu düşünülebilir. Arzî Mehmet Dede’den edebiyat alanında eğitim alan Gavsî Ahmet Dede’nin, bu edebî ilişkinin de katkısıyla Arzî’den sonraki Galata şeyhlerinden biri olma ihtimalinin artmasının, dergâhtaki diğer dervişlerin de dikkatini çektiği anlaşılır.

Na’t-gû olarak bilinen Yahya Nazîm, Arzî Mehmet Dede’nin müntesiplerindedir.⁷¹ *Vekâiyü’l-Fuzalâ*’da kayıtlı bilgilere göre şair, “Ma’ârifî ‘Arzî Dede Efendi’den ahz itmişdür.”⁷²

⁶⁶ Odunkıran, *a.g.t.*, 1705.

⁶⁷ Şairlerin, patronlara eserlerini sunuş şekilleri hakkında geniş bilgi için bkz. Tuba Durmuş, *Şair ve Sultan*, (İstanbul: Muhit Kitap 2021), 135-155.

⁶⁸ Odunkıran, *a.g.t.*, 1705.

⁶⁹ Odunkıran, *a.g.t.*, 1705. Gavsî’nin Galata Mevlevîhanesi’nde bulunduğu dönemde dergâhtaki diğer dervişler şairin bir kadına meftun olduğunu söylemişler, şeyhi de bunun üzerine Gavsî’yi dergâhtan çıkarmış ve seyahat ile cezalandırmıştır. Bu durumun iftira olduğu görülmüş ve Gavsî Ahmet Dede’nin cezası iptal edilmiştir.

⁷⁰ Arzî Dede’nin Galata şeyhi olmasını Sâkıb Dede, şeyhine olan saygısı ve şeyhi ile olan edebî ilişkisi üzerinden de yorumlamıştır. Bkz. Odunkıran, *a.g.t.*, 1479.

⁷¹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996), IV/ 1240. Nazîm’in *Dîvân*’ları hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Sefa Çakır, “Yahyâ Nazîm Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin”, (Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.)

⁷² Şeyhî, *a.g.e.*, III/3430.

Gençliğinde birçok ilim tahsil eden Yahya Nazîm, bu yıllarda Halîm mahlası ile şiirler yazmıştır.⁷³ Şiir ve musiki alanında kendisini yetiştiren Yahya Nazîm, bu sayede IV. Murat'ın saltanat yıllarında Enderun'a alınmış; Kilâr-ı hassada növbetçi başı olarak görev yaparken, bazarbaşı göreviyle mükâfatlandırılmıştır.⁷⁴ Yahya Nazîm, aynı zamanda Galata mahfiline devam eden ve siyasal elitler ile de ilişkisini sürdüren bir şairdir. IV. Mehmet, II. Süleyman, II. Ahmet, II. Mustafa ve III. Ahmet dönemlerini gören Yahya Nazîm, bu sultanlarla birlikte Fâzıl Ahmet Paşa ve Amcazâde Hüseyin Paşa'ya kasideler sunmuştur.⁷⁵

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'de Yahyâ Nazîm, madde başı bir isim olmamakla birlikte şeyhlerinden biri olan Neşâtî Dede ile birlikte zikredilmiştir.⁷⁶ Sâkıb Dede'nin, Galata mahfiline dâhil oluşunu anlatırken Esrâr Dede'nin, Sâkıb'ın, bu dergâhta "Fasîh Dede ve Nâyî 'Osman Dede ve Bâzârbaşı Nazîm Çelebi ve anlar emsâli (...) şu'arâ-yı nâm-dâr-ı ihvân u hullân ile sohbet"⁷⁷ ettiğini kaydetmesi, Yahya Nazîm'in Neşâtî Dede'nin dervişi olmadan önce, Galata mahfilinin bir katılımcısı olduğunu göstermektedir. Yahyâ Nazîm, Galata mahfiline devam eden şairler arasında hem Mevlevî mahfiline devam eden hem de siyasal elitler ile iletişim kuran bir şairdir. Ancak Yahya Nazîm'in, şiirlerinde Mevlânâ için övgü dolu ifadeler kullanması⁷⁸ ve Mevlevîlik unsurlarına yer vermiş olmasına rağmen, Esrâr Dede'nin tezkiresinde madde başı olamamıştır. Çakır bu durumun, Yahya Nazîm'in Mevlevî müntesibi olmadığını, şairin yalnızca şiir ve musiki üzerinden tarikatla bağ kurması ile ilgili olabileceğini belirtmiştir.⁷⁹

Âdem Dede şeyhliği döneminde Galata Mevlevîhanesi'ne gelen ve şeyhin ölümünden sonra da bu Mevlevîhaneye devam eden Nâcî Ahmet Dede,⁸⁰ Galata mahfilinde bulunduğu bu süreçte, Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Fâzıl Halil Dede'nin de sohbetlerine katılmıştır.⁸¹ Nâcî Ahmet Dede, Bursa'da olduğu yıllarda Bursa Mevlevîhanesi postnişini Sâlih Zihni Dede'den eğitim almış ve Nâcî mahlasını da yine şeyhi vermiştir.⁸² Arzî Dede'nin meşihat yıllarında ise şairin, şiirlerini şeyhine sunup sunmadığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak şaire, Galata Mevlevîhanesi'ne gelmeden evvel Salih Zihnî Dede tarafından mahlas verilmesi onun, Bursa Mevlevî muhitinde kendini bir şair olarak yetiştirdiğini ve edebî yönden kendini geliştirmiş bir şair olarak Galata mahfiline geldiğini göstermektedir. Vassâf, Nâcî Dede'nin Türk ve Fars edebiyatlarında bilgili bir şeyh ve yetenekli kişilerin yolunu açan bir hâmi,⁸³ Esrâr Dede de Nâcî Ahmet Dede'nin "Sezâ-dâr-ı i'tibâr eş'ârı ve mükemmel *Dîvân-ı belâgat-şi'ârı*"⁸⁴ olduğunu belirtmiştir.

⁷³ Mustafa Safâî Efendi, *a.g.e.*, 660.

⁷⁴ Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi –Târîh-i Enderûn-*, haz. Mehmet Arslan, (İstanbul: Kitabevi, 2010), IV/277.

⁷⁵ Avni Erdemir, *Anadolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri*, (Ankara: Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı Yay., 1999), 322.

⁷⁶ Neşâtî'nin hamilik yönüne, *Osmanlı Müellifleri*'nde "... irşâd-ı 'âşîkîn ve tedrîs-i tâlibîn ile meşgûl olarak yüze karib şuarâ halka-i tedrîsinde feyz-yâb olmuştur ki Nâilî-i Kadîm, Fehîm, Nazîm bu miyânedendir" cümleleri ile değinilmiştir. Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M.A. Yekta Saraç, (Ankara: TÜBA Yay., 2016), 873.

⁷⁷ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 62.

⁷⁸ Yahyâ Nazîm, bir kasidesinde Mevlânâ övgüsüne yer vermiştir. Bkz. Çakır, *a.g.t.*, 277-281.

⁷⁹ Çakır, *a.g.t.*, 60. Eslâf'ta da Nazîm bir mevlvî dervişi olarak değil Mevlevî muhibbi olarak kaydedilmiştir. Bkz. Faik Reşâd, *Eslâf*, haz. Emrah Aydemir-Fatih Özer, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64564.eslafpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 23.03.2023), 243.

⁸⁰ Şeyhî, Nâcî Ahmet Dede'nin, Âdem Dede'den sonraki süreçte de Galata mahfiline devam ettiğini "... cânib-i İstanbul'a ric'at ve Galata Mevlevî-hânesi'nde Âdem Dede yirine seccâde-nişîn olan 'Arzî Mehmed Dede Efendi hîdmetinde ikâmet eyledi.'" şeklinde ifade etmiştir. Bkz. Şeyhî *a.g.e.*, III/ 2738.

⁸¹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 285. Odunkıran, *a.g.t.*, 1717. Sahîh Ahmet Dede, *a.g.e.*, 311.

⁸² Odunkıran, *a.g.t.*, 1717.

⁸³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, (İstanbul: Kitabevi, 2015), V/180-181.

⁸⁴ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 285.

Nâcî Ahmet Dede, 1072/1661-62'de Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhliğine getirilmiştir.⁸⁵ Fakat bu görevi yürüttüğü sırada 1072/1662'de ordu ile birlikte Kırım Savaşı için yola çıkması üzerine şeyhliği kaldırılmış ve bu makama, Âdem Dede'nin dervişi iken IV. Murat'ın saltanat yıllarında, saray musikişinasları arasına katılan Çengî Yusuf Dede getirilmiştir. Nâcî Ahmet Dede, 1074/1664-65'de İstanbul'a geri geldiğinde ise Arzî Dede'den sonra Galata şeyhi olan Derviş Çelebi yerine dergâhın postnişinliğine tayin edilmiştir.⁸⁶

Arzî Dede'nin mürebbası olduğu süreçte Nâcî Ahmet Dede'nin, dergâh dışındaki çevreler ile kurduğu ilişki ile ilgili, Mevlevî kaynaklarında detaylı bilgiler yoktur. Fakat onun, Abdülhalim Çelebi (ö.1090/1680)'nin, Konya Mevlevîhanesi şeyhi olması üzerine kaleme aldığı yirmi üç beyitlik kaside vesilesi ile öne çıktığı söylenebilir. Söz konusu kasidenin

Umarız kim bu hân-ı lutfundan
Bendegânun ola rübûde-nevâl⁸⁷

beytinden Nâcî Ahmet Dede'nin, Halîm mahlası ile manzumeler kaleme alan⁸⁸ Abdülhalim Çelebi'den bir ihsan beklemektedir. Bu beyitten şairin, öncelikle şeyhinden manevi bir himaye beklentisinde olduğu gibi; tarikat içinde kendini öne çıkarabilecek bir ihsan/lütuf ile taltif etmesini beklediği de anlaşılabilir. Nâcî Ahmet Dede'nin hayatı hakkındaki bilgilerle birlikte, kasidenin şeyhe sunulduğu tarih dikkate alındığında şairin, şeyhi tarafından taltif edilme beklentisinin, Abdülhalim Çelebi tarafından karşılandığı düşünülebilir. Nâcî Ahmet Dede'nin, Arzî Dede'nin dervişleri arasında iken 1661-62'de Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhliğine getirilmesi; Çelebi'nin *rubûde-nevâl* olmayı dileyen şair dervişe bir ihsanı olarak da okunabilir. Zira kasidenin kaleme alındığı tarihle, Nâcî Ahmet Dede'nin Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhi oluşu aynı döneme denk gelmektedir. Şair, Abdülhalim Çelebi'ye yazdığı kasidede Çelebi'nin postnişin oluş tarihinin

Gonceden ref' olunca harf-i câ
Oldı târîh "şeyh-i gonce-i âl"

Sene(10)72⁸⁹

mısraları ile 1661-62 yılı olduğunu belirtir. Nâcî Ahmet Dede, 1073/1663 yılında Beşiktaş Mevlevîhanesi şeyhliğinden ayrıldıktan sonra, 1075/1665'de İstanbul'a dönmüş ve Derviş Çelebi'nin yerine Galata Mevlevîhanesi şeyhi olmuş ancak bu görevi de 1087/1676'da kaldırılmıştır. Nâcî Ahmet Dede'nin bu göreve getirilmesi, onun hem İstanbul Mevlevî muhitini bilen hem de bu muhitteki önemli isimler olan Arzî Mehmet Dede, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Kârî Ahmet Dede (ö.1090/1679) ve Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Seyyid Halil Dede (ö.1088/1677)'nin sohbetlerinde bulunan bir isim olması etkili olmuştur. Ayrıca, Nâcî Ahmet Dede'nin İstanbul'a gelmeden önce Bursa'da Salih Dede'nin terbiyesinde yetişmesinin ve bu

⁸⁵ Şeyhî, *a.g.e.*, III/ 2738. Hüseyin Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II/ 44.

⁸⁶ Şeyhî, *a.g.e.*, III/2738-2739, Hüseyin Ayvansarâyî, *a.g.e.*, II/44. Mehmet Süreyyâ, *a.g.e.*, IV/1219.

⁸⁷ Yılmaz Kırıkaş, "Nâcî Ahmed Dede Divanı", (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2001), 131.

⁸⁸ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 200.

⁸⁹ Kırıkaş, *a.g.t.*, 131. Abdülhalim Çelebi'nin ne zaman meşihata makamına geldiği, Çelebilik makamında kendisinden önce bulunan Pîr Hüseyin Çelebi'nin vefatının, kaynaklarda farklı olması sebebiyle değişiklik gösterir. Sahîh Ahmed Dede, Pîr Hüseyin Çelebi'nin vefatını 1666-67 olarak belirtirken, (bkz. Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, 314.) Mehmed Süreyyâ ve Şeyhî, 1071/1660-61 yılını, Pîr Hüseyin Çelebi'nin vefat ettiği tarihi olarak belirtir. (Bkz. Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, III/699. Şeyhî, *a.g.e.*, I/308). Necdet Yılmaz ise Sahîh Ahmed Dede'nin belirttiği tarihe ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini kaydetmiştir. (Bkz. Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sufiler, Devlet ve Ulema (XVII. Yüzyıl)*, (İstanbul: OSAV, 2007), 258. Bu bilgilere göre, Şeyhî ve Mehmed Süreyyâ'nın belirttiği tarihi doğru kabul etmek gerekir. Zira Abdülhalim Çelebi'nin yaşadığı dönemde hayatta olan Nâcî Ahmet Dede de aynı tarihi vermektedir.

mahfilde iken edebî bir eğitim de almış olmasının⁹⁰ Galata Mevlevîhanesi şeyhi olmasında etkili olduğu söylenebilir.

Yukarıda haklarında bilgi verilen isimler, Galata Mevlevîhanesi'nde yetişen, bu mahfile çeşitli sâlik düzeylerinde (muhiplik, dervişlik, şeyhlik) devam eden ve aynı zamanda siyasal elitlerle etkileşimleri olan kişilerdir. Fakat Galata mahfilinde, derviş kimlikleri dışında haklarında başka bir bilgi bulunmayan şairler de yer almıştır. Bu şairlerden birisi Derviş Lisânî'dir. Esrâr Dede'nin kayıtlarına göre Arzî Mehmet Dede'nin meşihat yıllarında dergâha gelen şair, vefatına kadar Galata Mevlevîhanesi'nde kalmıştır. Esrâr Dede'nin verdiği bilgiler dışında, hakkında başka bir bilgi bulunmayan⁹¹ Lisânî, Nâcî Ahmet Dede ve Gavsî Ahmet Dede'nin meşihat yıllarında da dergâhta bulunmuştur.

Arzî Mehmet Dede'nin edebî alanda eğitiminden geçen dervişi Gavsî'nin kardeşi Derviş Tâib de Arzî Dede'nin terbiyesinden geçen isimlerdendir. Gavsî Ahmet Dede'nin Bursa'da Salih Zihnî Dede'nin terbiyetinde bulunduğunu duyunca Derviş Tâib de Mevlevî müntesibi olmuştur. Şair, Galata dergâhına geldikten sonra "... te'sîr-i nazar-ı mürşid-i nükte-dân ve terbiyye-i hüner-verân-ı ihvânla meleke-i isti'dâd-ı nümâyân olup vâdî-i şî'r ü inşâda fâ'iku'l-akrân bir dervîş-i nükte-dân olmuştur."⁹² Esrâr Dede'nin kayıtlarına göre Tâib, dergâhta hem şeyhinden hem de dervişlerden şiir öğrenmiştir.

Yeniçeri olan⁹³ Uzletî de Arzî Mehmet Dede'nin dervişlerindedir. Uzletî, Galata mahfilindeki "... suhan-verân-ı ihvân-ı safâdan telemmüz-i 'ulûm u fûnûn-ı şî'r ü inşâ"⁹⁴ etmiştir. Esrâr Dede'nin hem Tâib hem de Uzletî hakkında kullandığı söylemdeki ortaklık, nev-niyâzların, şeyhlerin yanında, dergâhtaki diğer şair dervişlerden de şiir öğrendiklerini düşündürmektedir.

Arzî Mehmet Dede'nin meşihatı döneminde dergâha gelen Derviş Üveys ise şeyhinden rik'a ve talik yazılarını öğrenmiştir. Aldığı bu eğitim vesilesi ile devrin meşhur hattatları arasına giren şair, şeyhi Arzî'nin vefat etmesinin ardından dergâhtan ayrılmıştır. Hacca giden Üveys, burada vefat etmiştir.⁹⁵

⁹⁰ Odunkıran, *a.g.t.*, 1717.

⁹¹ Şair hakkında Ali Enver ve Nâil Tuman da bilgi vermişse de bu bilgiler Esrâr Dede'nin verdiği bilgilerin tekrarı mahiyetindedir. Bkz. Ali Enver, *a.g.e.*, 289, Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, (Ankara: Bizim Büro Yay., 2001), II/881.

⁹² Esrâr Dede, *a.g.e.*, 60.

⁹³ Şeyhî, *a.g.e.*, II/1659, Esrâr Dede, *a.g.e.*, 212. Mustafa Safâyi Efendi, *a.g.e.*, 387.

⁹⁴ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 212

⁹⁵ Esrâr Dede, *a.g.e.*, 42.

Sonuç

Galata Mevlevihanesi, Arzî Mehmet Dede döneminde İsmail Ankaravî ve Âdem Dede'nin meşihat yıllarında olduğu gibi bir edebiyat mahfili olma sürecini sürdürmüştür. Arzî Dede'nin meşihatta bulunduğu dönemde dergâhta, şeyh ile Gavsî Ahmet Dede arasındaki şeyh-derviş ilişkisi aynı zamanda şair ve hâmi ilişkisi olarak da devam etmiştir. Arzî Dede'nin şeyhi Âdem Dede'ye bir şiir sunması ve bu şiirin Arzî mahlası ile taltif edilmesi, Arzî Mehmet Dede'nin kendi şeyhliği döneminde de beğendiği şiirlere aynı şekilde yaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Gavsî Ahmet Dede'nin, yazdığı bir nazire vesilesiyle şeyhi Arzî Dede tarafından taltif edilmesinden yola çıkarak dergâhtaki edebî üretimin ve aynı zamanda dergâhın mahfil olma hüviyetinin, Arzî Mehmet Dede döneminde de devam ettirildiği söylenebilir. Âdem Dede, Arzî Dede ve Gavsî Dede arasındaki şeyh ve derviş ilişkisinin, edebî metinler üzerinden sürdürülen hâmi-şair ilişkisini de barındırması ve bu üç ismin dergâh şeyhliğine atanması, Galata Mevlevihanesi'nde belli bir dönemde kari-i *Mesnevî* göreviyle ilintili olarak şeyh atamalarında şair olmanın da etkili olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Arzî Mehmet Dede'nin vefatı sonrasında kısa süreliğine Galata Mevlevihanesi şeyhliğine getirilen Derviş Çelebi'nin ardından, Mesnevihanlığı ve aynı zamanda şairliği yönüyle öne çıkan Nâcî Ahmet Dede'nin de yine Galata Mevlevihanesi şeyhi olması, 17. asırda Galata Mevlevihanesi şeyhliği yapan isimlerin aynı zamanda Mevlevî muhitlerinde, şairlik yönünden yetişen isimler arasında olduklarını göstermektedir.

Arzî Mehmet Dede şeyh olduğu dönemde Galata Mevlevihanesi, edebiyat mahfili olarak da faaliyet gösterirken, bu tekkede toplum içerisinde farklı statülere sahip olabilecek şairlerin de yetişmesi sağlanmıştır. Münecimbaşı Ahmet Dede, Fennî, Nazîm gibi isimler dergâhta oluşan edebî mahfilde yetişirken aynı zamanda toplumdaki siyasal elitlere de hitap ederek kendilerini bu kişiler nezdinde de kabul ettirmişlerdir. Uzletî, Derviş Üveys, Derviş Tâib gibi isimler ise daha çok derviş kimlikleriyle tanınmıştır. Günümüze ulaşan bilgilere göre bu isimler, tekke dışındaki mahfillere ve siyasal elitlerin patronaj ağlarına dâhil olmamışlardır. Abdülhalim Çelebi'ye sunduğu kasidenin de katkısı ile Nâcî Ahmet Dede'nin Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhliğine atanmış olma ihtimalinin bulunması ise şeyh ve derviş arasındaki ilişkinin farklı bir boyutunun da olabileceğini ve Mevlevî muhiti içerisinde yetişen isimlerin, edebî eserler vasıtasıyla kendi muhitleri içerisinde bir unvan/statü sahibi olabileceklerini akla getirmiştir.

Kaynakça

- Ali Enver. *Semâhâne-i Edeb.* haz. Tahir Hafizoğlu, İstanbul: İnsan Yay, 2010.
- Altunmeral, Mehmet. “Gavsî Ahmed Dede ve Şiirleri”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 6/12 (2019): 124-143.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri.* haz. M. A. Yektâ Saraç, Ankara: TÜBA, 2016.
- Ceyhan, Âdem. “17. Asır Edebiyatından Bir Portre: Antalyalı Âdem Dede (1591-1653)”. *Türkiyat Mecmuası* 2/21, (2011): 141-166.
- Ceyhan, Semih. “İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi.” Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005.
- Çakır, Mustafa Sefa. “Yahyâ Nazîm Divânı (İnceleme-Tenkitleli Metin).” Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.
- Durmuş, Tuba. *Şair ve Sultan.* İstanbul: Muhit Kitap, 2021.
- Edis, Mustafa Salih. “Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa (ö.1087/1676)’nın Tasavvuf Ehline Yaklaşımı.” *Külliyat Ağustos/11* (2020): 91-106.
- Erdemir, Avni. *Anadolu Sahası Musikişinası Divan Şairleri,* Ankara: Türk Sanatı ve Eğitimi Vakfı Yay., 1999.
- Esrâr Dede. *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye,* haz. İlhan Genç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57762,tezkire-i-suara-yi-mevleviyyepdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 22.03.2023)
- Faik Reşâd. *Eslâf,* haz. Emrah Aydemir-Fatih Özer, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64564,eslafpdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 21.03.2023).
- Genç, İlhan. “Mevlevî Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme.” *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 7 (1993): 129-144.
- Genç, İlhan. “Mahlâsnâme ve Kaside İlişkisi Üzerine Bir İnceleme.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* VI/2 (2006): 317-331.
- Güftî. *Teşrifâtü’ş-Şu’arâ,* haz. Kâşif Yılmaz, Ankara: AKM Yay., 2001.
- Gölpınarlı Abdûlbâki. *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2006.
- Hüseyin b. İsmail Ayvansarâyî. *Hadikatü’l-Cevâmi.* 2.c, İstanbul: Y.E. Yok, 1238.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü’ş-Şu’arâ,* haz. Aysun Sungurhan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 21.03.2022).
- Kırıktaş, Yılmaz. “Nâcî Ahmed Dede Divanı.” Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2001.
- Küçük, Sezai. *İstanbul Mevlevîhâneleri* 1.c İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., 2007.
- İlhan Toker, Bilge. “Edebî Bir Muhit Olarak Tekkeler: 15-19.Asır İstanbul Mevlevîhâneleri Örneği.” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmanî,* haz. Nuri Akbayar, c.1-6, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996.

- Mehmet Sirâceddin. *Mecma'-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, haz. Mehmet Aslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58597,mecma-i-suara-ve-tezkire-i-udeba-pdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 22.03.2023).
- Mete, Ayşegül. “XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği.” Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2019.
- Mustafa Safâî Efendi. *Tezkire-i Safâî* (Nuhbetü'l-âsâr min Fevâ'idi'l-Eş'âr), Haz. Pervin Çapan, Ankara: AKM Yay., 2005.
- Nâil Tuman. *Tuhfe-i Nâilî*, haz. Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatçı, c.2, Ankara: Bizim Büro Yay., 2001.
- Odunkıran M. Fatih. Mevlevî Tezkiresi: “Sefine-i Nefise-i Mevleviyân (İnceleme-Metin).” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2020.
- Mermer, Ahmet vd. *Osmanlı Şiirinde Mevlana Övgüleri ve Mevlevilik Unsurları*, Ankara: TDV Yay., 2009.
- Özgül, M. Kayahan. *Dîvan Yolundan Pera'ya Selâmetle*. İstanbul: YKY, 2018.
- Sahîh Ahmed Dede. *Mecmûatü't-Tevârih'l-Mevleviyye*. haz. Cem Zorlu, İstanbul: İnsan Yay., 2017.
- Şeyhî. *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, haz. Ramazan Ekinci, c.1-4, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yay., 2018.
- Tayyâr-Zâde Atâ. *Osmanlı Saray Tarihi –Târih-i Enderûn-*, haz. Mehmet Arslan, c.4. İstanbul: Kitabevi, 2010.
- Ünver, İsmail. “Galata Mevlevî-hânesi Şeyhleri”, *Osmanlı Araştırmaları XIV*, İstanbul, (1994): 197-219.
- Yıldırım, Ali. *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlasnameler*. Ankara: Akçağ Yay., 2006.
- Yılmaz, Necdet. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*. İstanbul: OSAV, 2007.